

BOSHLANG'ICH SINIF ONA TILI DARSLARIDA O'QUV-BILUV MATERIALLARIDAN FOYDALANISH USULLARI

Ilyasova Zamira Uzakbaevna – katta o'qituvchi

zilasova184@gmail.com

Sarieva Munira Ramatillaevna – assistent o'qituvchi

munirasariyeva1@gmail.com

Ajiniyoz nomidagi Nukus davlat pedagogika instituti

МЕТОДЫ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ УЧЕБНО-ПОЗНАВАТЕЛЬНЫХ МАТЕРИАЛОВ НА УРОКАХ РОДНОГО ЯЗЫКА В НАЧАЛЬНЫХ КЛАССАХ

Ильясова Замира Узакбаевна – старший преподаватель

Сариева Мунира Раматиллаевна – ассистент преподаватель

Нукусский государственный педагогический институт имени Аджинияза

METHODS OF USING EDUCATIONAL MATERIALS IN NATURAL LANGUAGE LESSONS IN PRIMARY SCHOOLS

Ilyasova Zamira Uzakbaevna – Senior Lecturer

Sarieva Munira Ramatillaevna – Assistant teacher

Nukus State Pedagogical Institute named after Ajiniyaz

Tayanch so'zlar: boshlang'ich ta'lim, ona tili darslari, o'quv-biluv materiallari, pedagogik texnologiya, didaktik o'yinlar, interfaol metodlar, mustaqil fikrlash, o'quv faoliyati, o'quvchilarning rivojlanishi, ta'lim samaradorligi.

Rezyume. Maqolada boshlang'ich sinf ona tili darslarida o'quv-biluv materiallaridan foydalanish usullari yoritilgan. Dars jarayonida o'quv materiallarini samarali tanlash, ularni pedagogik texnologiyalar asosida qo'llash hamda interfaol va didaktik usullardan foydalanish orqali o'quvchilarning bilim olish faolligini oshirish masalalari tahlil qilingan. Shuningdek, o'quvchilarning yosh va individual xususiyatlarini hisobga olgan holda o'quv materiallarini tizimli va izchil tashkil etishning ahamiyati asoslab berilgan.

Ключевые слова: начальное образование, уроки родного языка, учебно-познавательные материалы, педагогическая технология, дидактические игры, интерактивные методы, самостоятельное мышление, учебная деятельность, развитие учащихся, эффективность обучения.

Резюме. В статье рассматриваются методы использования учебно-познавательных материалов на уроках родного языка в начальных классах. Анализируются вопросы эффективного отбора учебных материалов, их применения на основе педагогических технологий, а также повышения познавательной активности учащихся посредством интерактивных и дидактических методов. Особое внимание уделяется системному и последовательному построению учебного материала с учетом возрастных и индивидуальных особенностей учащихся.

Key words: primary education, mother tongue lessons, learning materials, pedagogical technology, didactic games, interactive methods, independent thinking, learning activity, student development, learning effectiveness.

Summary. The article discusses methods of using learning materials in mother tongue lessons in primary school. It analyzes the effective selection of educational materials, their application based on pedagogical technologies, and increasing students' cognitive activity through interactive and didactic methods. Special attention is given to the systematic and consistent organization of learning materials considering students' age and individual characteristics.

Kirish. Bugungi globallashuv va axborotlashuv sharoitida ta'lim tizimi oldiga o'quvchilarning mustaqil fikrlash qobiliyatini rivojlantirish, ularning bilim olishga bo'lgan qiziqishini oshirish hamda hayotiy kompetensiyalarini shakllantirish kabi muhim vazifalar qo'yilmoqda. Bu vazifalarni samarali amalga oshirishda boshlang'ich ta'lim alohida o'rin egallaydi. Chunki aynan boshlang'ich sinflarda o'quvchilarning bilim olishga bo'lgan munosabati, o'qish, yozish va fikrlash ko'nikmalari shakllanadi. Shu bois boshlang'ich ta'lim sifatini oshirish, darslarni zamonaviy pedagogik texnologiyalar asosida tashkil etish hamda o'quv-biluv materiallaridan samarali foydalanish bugungi kunning dolzarb masalalaridan biri hisoblanadi.

Mamlakatimizda ta'lim tizimini tubdan takomillashtirish, o'quv jarayoniga innovatsion pedagogik texnologiyalarni keng joriy etish va xalqaro ta'lim standartlari asosida raqobatbardosh kadrlar tayyorlashga alohida e'tibor qaratilmoqda. Ta'lim jarayonining samaradorligi esa ko'p jihatdan o'quv materiallari

mazmuni, sifati va ularni o'quvchilarga yetkazish usullariga bog'liqdir. Ayniqsa, boshlang'ich sinf ona tili darslarida o'quv materiallarini to'g'ri tanlash va ulardan oqilona foydalanish o'quvchilarning savodxonligini oshirish, nutqini rivojlantirish, mantiqiy va ijodiy fikrlashini shakllantirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Adabiyotlar tahlili. Ona tili fani boshlang'ich ta'limning asosiy fanlaridan biri bo'lib, u o'quvchilarda nutqiy kompetensiyalarni rivojlantirish, fikrni og'zaki va yozma shaklda erkin ifodalash, matn bilan ishlash, tahlil qilish va xulosa chiqarish ko'nikmalarini shakllantirishga xizmat qiladi. Shu sababli ona tili darslarida foydalaniladigan o'quv materiallari o'quvchilarning yosh, psixologik va individual xususiyatlariga mos bo'lishi, ularni faol o'quv faoliyatiga jalb etishi zarur. Pedagog olim I.Y.Lernerning ta'kidlashicha, ta'lim mazmuni nafaqat bilimlarni o'zlashtirishga, balki o'quvchilarning ijodiy faoliyat tajribasini rivojlantirishga ham xizmat qilishi lozim [1:42].

O'quv materiallarini loyihalashga yangi pedagogik texnologiyalar asosida yondashuv ta'lim jarayonida o'quvchilar faolligini ta'minlash bilan birga fan asoslarini o'zlashtirish sifatini ham kafolatlaydi. Pedagogik texnologiya doirasida yangi o'quv materialini o'zlashtirishning boshlang'ich, algoritmik, ijodiy va evristik xarakterdagi darajalari belgilanadi.

Boshlang'ich xarakterdagi darajada o'quvchi eshitganlari, berilgan namunalar va ko'rsatmalar asosida topshiriqlarni bajaradi. Bu bosqichda o'qituvchining mahorati, o'quv materialini qiziqarli va izchil bayon etishi muhim ahamiyatga ega. Algoritmik darajada esa o'quvchilar o'zlashtirgan bilim va ko'nikmalarini amaliyotga tatbiq etishni o'rganadilar. Bu jarayonda o'quv materiallarining tizimlilik, oddiydan murakkabga qarab rivojlanishi va mavzulararo bog'liqlikning ta'minlanishi alohida ahamiyat kasb etadi. L.S.Vygotskiyning fikricha, o'quvchilarning rivojlanishi ularning yaqin rivojlanish zonasi asosida tashkil etilgan ta'lim jarayonida samarali kechadi [2:214]. Shu sababli ona tili darslarida hamkorlikda ishlash, muloqot va interfaol metodlardan foydalanish maqsadga muvofiqdir. Mazkur yondashuv o'quvchilarning bilimlarni bosqichma-bosqich o'zlashtirishiga imkon yaratadi. Tizimli tashkil etilgan o'quv material o'quvchida mantiqiy fikrlashni shakllantiradi va mavzular o'rtasidagi bog'liqlikni anglashga yordam beradi. Ayniqsa, oddiydan murakkabga o'tish tamoyili boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun juda muhim bo'lib, ularning o'quv jarayoniga moslashishini osonlashtiradi. Vygotskiy nazariyasiga ko'ra, o'quvchi mustaqil bajara olmaydigan vazifalarni kattalar yoki tengdoshlari yordamida bajara oladi, bu esa uning rivojlanish darajasini yuqoriga ko'taradi. Shu bois dars jarayonida juftlikda ishlash, kichik guruhlarda topshiriqlar bajarish va o'zaro fikr almashish muhim didaktik ahamiyatga ega.

Interfaol metodlardan foydalanish o'quvchilarning faolligini oshiradi, ularni mustaqil izlanishga undaydi hamda o'z fikrini erkin ifodalash ko'nikmasini rivojlantiradi. Bunday jarayonda o'qituvchi yo'naltiruvchi rolni bajaradi, o'quvchilar esa bilimni faol ravishda o'zlashtiruvchi subyektga aylanadi. Natijada ta'lim jarayoni samaradorligi sezilarli darajada oshadi. Ijodiy xarakterdagi darajada o'quvchilar mavjud bilimlarni turli vaziyatlarda qo'llash imkoniyatiga ega bo'ladilar. Bunda muammoli vaziyatlarni yaratish, izlanishga undovchi topshiriqlardan foydalanish va ijodiy qobiliyatlarni rivojlantirish muhim hisoblanadi. Evristik darajada esa o'quvchilar yangi axborotlarni mustaqil ravishda izlash, tahlil qilish va muammolar yechimini topish ko'nikmalarini egallaydilar. Bu esa ularda mustaqil ta'lim olish kompetensiyasining shakllanishiga xizmat qiladi.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarining yosh va psixologik xususiyatlarini hisobga olish o'quv materiallarini samarali loyihalashning asosiy shartlaridan biridir. Z.T.Nishonova va G.K.Alimovlarning qayd etishicha, kichik maktab yoshidagi bolalarda bilishga qiziqish, emotsional ta'sirchanlik va faol muloqotga intilish yuqori bo'lib, ta'lim vositalarining to'g'ri tanlanishi ularning intellektual rivojlanishiga sezilarli ta'sir ko'rsatadi [3:185].

Yuqoridagi fikrlardan kelib chiqib, o'quv materiallarini didaktik loyihalashga nisbatan pedagogik texnologiya asosida yondashuv quyidagi jihatlar bilan ajralib turadi: o'quv materiallari ta'lim-tarbiya jarayonini izchil tashkil

etish uchun loyihalanadi; darsning aniq maqsadlari belgilanadi; o'quv materiallariga pedagogik ishlov beriladi; materiallarning didaktik vazifalari aniqlanadi; ularni taqdim etishning shakl, metod va vositalari tanlanadi hamda kutilayotgan natijalar oldindan rejalashtiriladi.

Boshlang'ich ta'lim vositalari sifatida o'quv matnlari asosiy o'rin egallaydi. Hozirgi kunda ular an'anaviy darsliklardan tashqari elektron darsliklar, audio va videodarslar, multimedia vositalari orqali ham taqdim etilmoqda. Elektron darsliklar o'quvchilarning mustaqil ishlash ko'nikmalarini rivojlantirish bilan birga, ta'lim mazmunini interaktiv shaklda o'zlashtirish imkoniyatini yaratadi.

Shuningdek, videofilm va audio darslardan foydalanish ham o'quvchilarning mavzuni chuqurroq tushunishlariga yordam beradi. Audio darslarda personajlar, rolli o'yinlar va turli ovoz effektlaridan foydalanish boshlang'ich sinf o'quvchilarining qiziqishini oshiradi hamda materialni oson o'zlashtirishlariga xizmat qiladi.

O'quv materiallarini tanlash va tizimlashtirishda ularning ilmiyligi, izchilligi va yosh xususiyatlariga mosligi alohida ahamiyatga ega. R.A.Mavlonovanning ta'kidlashicha, ta'lim jarayonida qo'llaniladigan materiallar o'quvchilarning mustaqil fikrlashini rivojlantirishi va bilimlarni amaliyot bilan bog'lashga xizmat qilishi lozim [4:96]. Ushbu fikrning mazmuni shundan iboratki, o'quv materiallari faqat tayyor bilimlarni yetkazib berish bilan cheklanib qolmasdan, o'quvchini izlanishga, tahlil qilishga, taqqoslashga va xulosa chiqarishga undashi kerak.

Boshlang'ich sinf ona tili darslarida bu talab ayniqsa muhim hisoblanadi. Masalan, matn bilan ishlash jarayonida o'quvchilarga faqat matn mazmunini o'qitish emas, balki uning asosiy g'oyasini aniqlash, qahramonlarning xatti-harakatlariga baho berish, voqealar yuzasidan o'z fikrini bildirish kabi topshiriqlar berilishi mustaqil fikrlash ko'nikmalarini rivojlantiradi. Shu bilan birga, o'quv materiallari o'quvchilarning kundalik hayoti, milliy qadriyatlar va real hayotiy vaziyatlar bilan bog'langan bo'lsa, olingan bilimlarni amaliyotda qo'llash imkoniyati kengayadi.

Bugungi kunda boshlang'ich sinf ona tili darslarida muammoli ta'lim, modulli o'qitish, kompyuter texnologiyalari, hamkorlikda o'qitish va didaktik o'yin texnologiyalaridan keng foydalanilmoqda. Didaktik mazmunga ega bo'lgan o'yinlar o'quvchilarni faol ishtirok etishga undaydi, bilimlarni qiziqarli shaklda egallash imkonini beradi. Sh.A.Amonashvili o'yin faoliyati bolalar uchun tabiiy ehtiyoj ekanligini va u o'quv motivatsiyasini kuchaytirishini alohida ta'kidlaydi [5:44]. Shu sababli ona tili darslarida "So'z top", "Maqolni davom ettir", "Kim chaqqon?" kabi didaktik o'yinlardan foydalanish samarali natijalar beradi. Bunday o'yinlar o'quvchilarning darsga bo'lgan qiziqishini oshirish bilan bir qatorda, ularning nutqiy faoliyatini faollashtiradi, lug'at boyligini kengaytiradi va muloqot madaniyatini rivojlantiradi. Ayniqsa, boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun o'yin jarayonida o'rganilgan bilimlar uzoq vaqt xotirada saqlanib qoladi. Chunki o'yin davomida bola o'zini erkin his qiladi, topshiriqlarni majburiyat sifatida emas, balki qiziqarli faoliyat sifatida qabul qiladi. Masalan, "So'z top" o'yini o'quvchilarning so'z boyligini oshirish va imlo ko'nikmalarini mustahkamlashga xizmat qilsa, "Maqolni davom ettir" o'yini xalq og'zaki ijodi namunalari

o'rganish orqali ularning ma'naviy-axloqiy tarbiyasiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. "Kim chaqqon?" o'yini esa o'quvchilarning tezkor fikrlash, to'g'ri javob topish va bilimlarni amalda qo'llash ko'nikmalarini rivojlantiradi.

Shuningdek, didaktik o'yinlar dars jarayonida sog'lom raqobat muhitini yaratadi, o'quvchilarni hamkorlikda ishlashga va bir-birining fikrini hurmat qilishga o'rgatadi. O'yin texnologiyalaridan maqsadli va tizimli foydalanish natijasida o'quvchilarning bilish faolligi ortadi, mustaqil fikrlash qobiliyati rivojlanadi hamda ona tili faniga bo'lgan qiziqishi yanada kuchayadi. Shu bois didaktik o'yinlar boshlang'ich sinf ona tili darslarida ta'lim samaradorligini oshiruvchi muhim pedagogik vositalardan biri hisoblanadi.

Dars jarayonida muammoli vaziyatlar yaratish, fanlararo integratsiyani ta'minlash, o'quvchilarni mustaqil izlanishga yo'naltirish hamda zamonaviy axborot texnologiyalaridan foydalanish o'quv materiallarini samarali o'zlashtirishga yordam beradi. O'qituvchi tomonidan dars loyihasining

puxta ishlab chiqilishi, o'quvchilarning yosh va individual xususiyatlarini hisobga olish ta'lim samaradorligini oshirishning muhim omili hisoblanadi.

Xulosa. Xulosa qilib aytganda, boshlang'ich sinf ona tili darslarida o'quv-biluv materiallaridan foydalanishni takomillashtirish o'quvchilarning bilim, ko'nikma va malakalarini rivojlantirishda muhim ahamiyatga ega. O'quv materiallarini pedagogik texnologiyalar asosida loyihalash, interfaol metodlar va zamonaviy axborot-kommunikatsiya vositalaridan foydalanish ta'lim samaradorligini oshiradi. Shuningdek, didaktik o'yinlar, multimedia vositalari va muammoli ta'lim texnologiyalari o'quvchilarning bilishga bo'lgan qiziqishini kuchaytirib, ularning mustaqil va ijodiy fikrlash qobiliyatlarini rivojlantiradi. Shu bois boshlang'ich ta'lim amaliyotida o'quv-biluv materiallarini takomillashtirish va ularni zamonaviy pedagogik yondashuvlar asosida qo'llash dolzarb vazifalardan biri bo'lib qolmoqda.

Adabiyotlar

1. Лернер И.Я. Дидактические основы методов обучения. – Москва: Педагогика, 1981.
2. Выготский Л.С. Педагогическая психология. – Москва: Педагогика-Пресс, 1999.
3. Nishonova Z.T., Alimova G.K. Rivojlanish psixologiyasi. Pedagogik psixologiya. – Toshkent: O'zbekiston faylasuflari milliy jamiyati nashriyoti, 2018.
4. Mavlonova R.A., To'rayeva O.T. Pedagogika. – Toshkent: «O'qituvchi», 2015.
5. Амонашвили Ш.А. Здравствуйте, дети! – Москва: «Просвещение», 1983.